

Oorsprong van de broederschap van O. L. Vrouw Presentatie in de Sint-Jacobskerk te Brugge

Oude kerken hebben niet zelden een eigen traditionele Mariadevotie. Deze is gewoonlijk de oudste in haar soort; soms is de oorsprong ervan niet meer te achterhalen. In elk geval, de later opgekomen Mariavereringen blijven eraan ondergeschikt. Zij primeert. Ze is de parochiale Mariadevotie, de familietraditie.

Voor de Sint-Jacobskerk te Brugge is dat de devotie tot O. L. Vrouw Presentatie¹. In de oudste bundel rekeningen van de Confrerie (1623-1660) heeft pastoor Baccius een korte aantekening ingelast over het ontstaan van de godsvrucht (f° 29):

„Alvooren moet men weten hoe dat alhier in Sint-Jacobskerke int jaer 1498 by de priesters ende ghemeene ghehabitueerde deser kercke inghestelt is de confraterniteyt van de choir onder den tytel van de Presentatie van de H. Maghet Maria, dewelcke confraterniteyt int jaer 1514 gheconfirmeert is gheweest vanden vicaris-generael des bisdoms van Doornyck, hebbende van te vooren vercreghen vande heere pastoor ende kerkmeesters deser kerke consent om een autaar op te rechten in hooghen choir dier zelve kerke, dewelcke heer Jan Bertyn, priester ghehabitueert van den choir, heeft tsynen coste doen maken anden middeltrap vanden choir, ande Nortzyde teghen den grooten pilaer vanden torre, die aldaer gestaen heeft tot de ruyne vande lande van Vlaenderen tot int jaer 1580”.

---

¹ Over de devotie tot O. L. Vrouw Presentatie in de Sint-Jacobskerk te Brugge, zie A. DIERICK, *Het Jubelboekje 1498-1998. De Presentatie van O. L. Vrouw in den Tempel van Jerusaleem en het Broederschap van O. L. Vrouw Presentatie in de parochiale kerk van S. Jacob binnen Brugge*. Brugge z. d. (1898).

We hebben vruchteloos het kerkarchief doorzocht om de twee stukken van 1498 en 1514 terug te vinden, waarvan Baccius hier melding maakt. We zijn toch op een andere wijze voor onze moeite beloond geworden. In het *Registrum contractuum Communitatis S. Jacobi* vonden we afschriften van vier bescheiden, die ons over de opkomst van de devotie nader inlichten. We geven ze hier als bijlage. Met behulp van deze documentatie en met nog andere bijzonderheden aan de rekeningen ontleend, kunnen we ons een tamelijk goed gedacht vormen van het ontstaan van de confrerie.

Zoals in de meeste stadskerken, zijn tijdens de Middeleeuwen, een groot aantal priesters aan de Sint-Jacobskerk gehecht. Een bisschoppelijke oorkonde van 1424 laat ons dit inzien. Er is vooreerst een pastoor, die de zielzorg waarneemt. Er zijn daarbij nog tien kapelaans en vier clerici². Die kapelaans zijn priesters, die een beneficium in de kerk gekregen hebben: er zijn immers een groot aantal altaren waaraan stichtingen verbonden zijn van „lesende missen” enkele keren per week of zelfs elken dag. De vier clerici zijn getonsureerden. Ze gaan soms nooit tot de hogere wijdingen opgaan, maar door de tonsuur zijn ze bij de geestelijken ingeschreven.

Er zijn nu ook plechtige diensten waar het „volle koor” zoals men zegde, zal deelnemen. Op Zon- en heiligidagen, b.v., of op zekere heiligenfeesten, die door bijzondere weldoeners „gefundeerd” zijn, en waarop de diensten gebeuren zoals op de heiligidagen³. Op die dagen

² In voormelde oorkonde lezen wij: „Praeter curatum erunt de cetero decem presbyteri et quatuor vicarii...; vicarii erunt custos principalis, rector scholarum et ejus submonitor et cantor pueros instruens in cantu”.

³ Zie b.v. de stichting van Jan vander Buerse: „Item pro duabus anniversariis, videlicet Johannis Beurs et ejus uxoris, necnon pro VII horis canonicis quas Communitas praedicta cantare obligatur quinque in anno, scilicet in quinque festis beatae Mariae Virginis,

wordt niet alleen de hoogmis gezongen, maar ook het officie, geheel of gedeeltelijk. Een verre herinnering aan de vroegere toestand, wanneer het gezamenlijk en plechtig koorgebed in de kerk zelf nog een verplichting was voor alle geestelijken aan de kerk verbonden.

Met deze gebruiken en toestanden komt deze vergadering van geestelijken niet slecht te gelijken op een kapittel. We zouden mogen spreken van een kapittel van tweede rang. Een kapittel in de eigenlijke zin van 't woord is het nog niet: daarvoor wordt een bisschoppelijke tussenkomst vereist. De teksten zullen voor gevallen, zoals het onze, spreken van *communitas*; wat men ook vervlaamt tot „commuyn”. De leden van het commuyn houden kapittelvergaderingen, ze hebben een eigen zegel, ze dragen een eigen koorgewaad, verschillend voor winter en zomer, juist zoals de kanunniken.

In de Middeleeuwen is de sociale samenhangigheid zeer sterk uitgesproken. Tijd van gilden en neringen. Ook de geestelijken gaan in de beweging mede. In kapittels en commuyns komen verenigingen tot stand. Ze heten *kalendae*, *confraternitas chori*, enz. Te Brugge b.v. hebben we de *confraternitas chori* in Sint-Donaas, in O. L. Vrouw, in Sint-Salvators. Ook nog in de abdij Ten Eekhoute. Het spreekt vanzelf dat soortgelijke verenigingen stilaan niet alleen de geestelijken van de kerk groeperen, maar nog oud-leden, vrienden en devote leken. Anderszijds zijn de Middeleeuwen nog een tijd van intense Mariaverering. Het gebeurt wel meer dat de *confraternitas chori* een soort Mariabroederschap wordt. Te Brugge zijn deze in de O. L. Vrouwerk, Sint-Salvators en ten Eekhoute echte Mariaverenigingen, zoals men o.m. leert uit de keuze van het gildefeest, dat telkens op een Mariafeest valt.

---

contulit Johannes praedictus Communitati XII lib par. Jacentque in de Dwersstrate super domos domini van der Capelle et solvit praedictus dominus”. Staatsarchief Brugge, Acq.C. I, n. 140.

In het licht van die algemene begrippen kunnen we beter de opkomst en het karakter van het Presentatiegild in Sint-Jacobs begrijpen. Het is ingesteld in 1498. Het is oorspronkelijk een koorgild; de leden zijn habituanten van het koor. Het is een Mariagild. Het vereert O. L. Vrouw onder een speciale aanroeping: O. L. Vrouw Presentatie.

In 1498 is deze speciale devotie nog een nieuwigheid⁴. Ten minste in het Westen. Want in het Oosten werd het feest van 21 November, Maria Presentatie, sedert lang gevierd. In het Westen wordt het feest omstreeks 1370 voor het eerst gevierd aan het pauselijk Hof te Avignon. Zoals met nog meer „nieuwe” devoties, komt er een zeer vlugge en ruime verspreiding. De dom te Milaan wordt weldra het wereldcentrum van de godsvrucht. Daar vereert men een beeld van Maria als Tempelmaagd, d.i. toen ze, volgens de apocriefe schriftten na de eigenlijke Presentatie, in den Tempel woonde. Dat beeld te Milaan wordt door talrijke pelgrims bezocht; het wordt in vele kerken nagebootst. We staan hier bij een zeer slaande voorbeeld van migratie van locale devotie. Ook onze Vlaamse gewesten gaan in deze beweging mede. De „Excellente Cronicke” zal voor 't jaar 1490 aantekenen: „Item, up den dach vander Presentacie van Marie, diemen heet onser vrouwe van Melanen”.

1490. 't Jaar brengt ons heel dicht bij 't stichtingsjaar van ons koorgild: 1498. Wat er op te merken valt is dat de vroegste vermeldingen van de devotie in Sint-Jacobs spreken niet van O. L. Vrouw Presentatie maar wel van O. L. Vrouw van Milaan. Volgens de rekeningen over 1494 (f° 24), dus vóór de stichting van het gild, was er reeds een voorstelling van „O. L. Vrouw van Melane in

⁴ Cfr M. ENGLISH, *Oorsprong van de devotie tot O. L. Vrouw van Milanen in West-Vlaanderen*, in *Annales de la Société d'Émulation*, dl LXX (1927), blz. 14 en vlg.

de Cuperscapelle". Pas later zal de benaming Presentatie die oudere titel verdringen.

Onze confrerie van de Presentatie is dus als koorgild gesticht in 1498. Uit onze eerste bijlage blijkt dat de goedkeuring door het kerkbestuur — pastoor, kerk- en dismeesters — eerst het volgende jaar wordt gegeven. We hoeven ons over de datum geen zorgen te maken. De goedkeuring zal wel reeds in 1498 in petto gegeven geweest zijn; het officiële stuk komt pas 't jaar daarop, wanneer het gild reeds in volle werking is, met deken en zorgers. Uit het voornoemde stuk blijkt nog dat de broederschap werd goedgekeurd op aanvraag van Jan Bertijn, priester. Ze mag een beeld van O. L. Vrouw Presentatie stellen in de kerk, met een eigen altaar, waaraan men dagelijks mag celebreren en andere diensten houden.

In 1508 wordt de overeenkomst tussen kerkbestuur en Presentatiegild andermaal bevestigd. In deze nieuwe akte krijgen de gildebroeders oorlof om hun altaar te versieren met een „cuevelette tabernacle en tafle van houte van redelyke hoogte en breedde, volgens het patroon door hen voorgesteld". Het zal wel een gans nieuw altaar worden, waarvan de wijding door de suffragaan van Doornik in 1513 wordt vermeld⁵. Deze consecratie veronderstelt dat de eigenlijke altaartafel — de mensa — in 1513 een definitieve constructie is. Het is mogelijk dat de retabel zelf, waarvan het patroon in 1508 door het kerkbestuur was onderzocht en goedgekeurd, bij deze wijding nog niet klaar was. Vroeger werkte men niet zo haastig als nu; men werkte doorgaans beter. De akte van 1508 geeft eindelijk nog de regeling betreffende de verdeling van de offeranden aan het nieuwe altaar.

⁵ „Betaelt... van twee kannen wyns, die gesconken waren mynen heer den bisscop van Serepten, als hy den ouctaer wiede van onse Vrouwe van Melaen". Kerkrekening 1512, f° 291.

De drie volgende stukken zijn stichtingen uit de eerste helft van de zestiende eeuw en getuigen over de godsvrucht van de parochianen tot O. L. Vrouw Presentatie.

In 1508 schenkt vrouw Goessyne, weduwe van Jan Clais, „droogscheerder en parochiaan van Sint-Jacobs”, aan het commuun een rente van zeven pond vier schelling parisis om luisterlijk te doen celebreren „de feest van de Presentatie van de ghebenedyde Maghet Marie in den Tempel met proper officie den een en twintichsten dach van November”. Dit feest zal gevierd worden „als solemneel met zulcken luminaris, gheluude, ornamenten ende ceremonien als men ghecostumeert es in dezelve kercke van andere ghelycke solemneele feesten te doene”. De viering zal bestaan uit eerste Vespers, Salve, Metten, Hoogmis en tweede Vespers. De roedrager zal „den choor stroyen met garse”, de koster „den peldren hanghen in den choor”, de cantor „zal zynghen twee motteten, te wetene : in elcke Vespere één”, de „gheselle van de musycke zullen de hoochmesse en Te Deum laudamus zynghen in musycke”.

Vanaf de stichting van het gild was men in Sint-Jacobs het feest van 21 November beginnen vieren⁶, maar, zo zeggen ons de kerkrekeningen, het was „by gracie”, d.i. de onkosten werden jaarlijks door particulieren afgedragen. Van nu voort figureert het feest op de

⁶ Het officie van het feest van O. L. Vrouw Presentatie werd in de liturgische boeken van Sint-Jacobs ingelast in de jaren 1499-1500 : „Betaelt Jan Vilt van te scrivene ende te leveren de stoffe... vanden officie van de Presentacie van Marie ende inde boucken van der kercke te stellene”. Kerkrekening 1500 f° 94. Vroegste vermelding van de viering : „Van Onser Vrouwe Van Melanen van ghelude en luminaris dwelc ghedaen es by gracie”. Kerkrekening 1504, f° 147. Het gildefeest vinden wij reeds vroeger vermeld : „Betaelt den ghilde vanden choere op huerlieder feeste, alleene dese reise, by prochiepape en kercmeesters laste 4 sch. 2 p.”. Kerkrekening 1501, f° 110.

officiële kalender van de kerk; de viering wordt gewaarborgd door de fundatie van Goessyne Clais.

In 1538 volgt een nieuwe fundatie die het feest van de Presentatie nog meer luister komt bijzetten. Lodewijk van Hille, kerkmeester van Sint-Jacobs, had sedert 1510, elk jaar op 21 November, aan het altaar van de Presentatie een solemnele mis doen zingen te 8 uur. Na zijn overlijden wilde zijn weduwe dit vroom gebruik bestendigen. Zij schenkt aan het commuun met gereed geld een som van tien pond groot met een dubbel doel. Eerst zou men „celebreren ende zynghen een messe voor den outaer van Marie van haar Presentatie staende binnen den choor van Sint Jacobs ten acht hueren met dyakene ende subdyakene ende met de gheselle vanden musycke ende den oorghelaere, ooc te ludene alle de messe ghedurende”. Daarbij zal men „doen ludene twee poosen metten houden Jacop telken één huere, te wetene: snavens van den 7 totten 8 hueren op den avent ende den dach van hare Presentatie”. Eindelijk zal men voor het feest doen versieren de „voorseiden outaer met roosen hoen ende vyncoorde ⁷ luminaris”.

Uit de bewoordingen van het stuk blijkt dat het hier niet gaat om het invoeren van nieuwe gebruiken, maar om het funderen van bestaande plechtigheden: „also men ghedaen heeft vele diversche jaren voorleden”.

De schenkster joncvrauwe Maria wordt in het stuk door de gildebroeders genoemd „onse medesustere”, waaruit we mogen besluiten dat de confrerie van de Presentatie in 1536 benevens geestelijken van het koor ook leken waaronder vrouwen onder haar leden telde ⁸.

Het belangrijkste stuk is wel de schenking in 1532 van een rente van 32 sch. gr. 's jaars gelegateerd aan het

⁷ Cfr VERWIJS en VERDAM : vincoorde = maagdepalm (pervenche).

⁸ In het stuk van 1532 vinden wij reeds „ghildebroeders en ghildesusters”.

Commun door Jan Bertijn, priester, die, zoals we reeds gezien hebben, de grote promotor is geweest van de devotie.

Hij wordt in de bescheiden van Sint-Jacobs voor de eerste maal vermeld in 1486⁹. Het gaat over een schenking aan onze kerk door Jan Baptiste de Agnello, koopman van Pisa. De akte draagt: „ego Joannes Bertinus, clericus Cameracensis diocesis, publicus sacra imperiali auctoritate venerabilisque curiae episcopalis Tornacensis notarius juratus”. In 1488 staat hij vermeld als kapelaan in Sint-Jacobs en lid van het koor. Men ziet hem op reis gaan voor de zaken van de kerk. In 1495 wordt hij ontvanger van de kerk en brengt hij in de rekeningen de klare indeling door artikelen, indeling die tot de Franse Revolutie zal blijven meegaan. Nog in 1595 begint hij een *Registrum contractuum communitatis*, dat voor ons de rijkste bron blijft voor de geschiedenis van de kerk voor de eerste helft van de XVIe eeuw. Kort na 1500 komt er een verandering in zijn toestand. Hij blijft wel in 't bezit van een kapelanij in Sint-Jacobs, zijn bijzonderste werkkring is nu echter in Sint-Donaas. In 1502 werd een nieuwe ontvanger aangesteld in onze kerk, maar Meester Bertijn helpt zijn opvolger en tot in 1521 blijft hij toezicht houden op de kerkrekeningen, die hij met de kerkmeesters ondertekent. Zijn verdere geschiedenis kunnen we aanvullen met enkele bijzonderheden ontleend aan het archief van Sint-Donaas¹⁰. Vanaf 1501 moet hij daar reeds in dienst zijn; het *Liber copiarum* van Sint-Donaas bevat voor dit jaar een serie afschriften van de hand van Bertijn. Volgens de *Acta Capituli* wordt hij op 13 Mei 1502 aangesteld „ad officium notariatus hujus capituli” en vanaf deze dag tot in 1520 zijn deze *Acta Capituli* door zijn hand bijge-

⁹ *Registrum contractuum Communitatis*, f° 101.

¹⁰ Deze bijzonderheden werden ons welwillend medegedeeld door W.E.H. M. English, Archivaris van het Bisdóm.

houden. Hij is nu in Sint-Donaas kapelaan „de gremio”, „capituli scriba seu secretarius” zoals hij zelf dat styleert in het verslag op een kapittelvergadering, waarin hij, als bastardus, het privilegium testandi krijgt. Jammer is het wel dat we zijn testament niet meer terugvinden. De Vrijdag 18 Juli 1533, zo lezen we in de *Acta Capituli*, verschenen voor de kanunniken de testamentarii „magistri Joannis Bertijn, capellani honoris hodie defuncti, petentes testamentum ejus corroborari et cadaver ejus in ecclesia S. Jacobi brugensis posse facere inhumari”. Is het testament zelf zoek geraakt, we bezitten nog de rekening van de uitvoerders van het testament, rekening die in 1535 bij het kapittel werd ingediend. Daaruit leren wij o.m. dat de aflijvige twee huizen bezat in de Sint-Jacobstraat *de Zeepketele* en *het Leeuken*, dat hij een pensioen bezat op de cure van Egem en een tweede op de cure van Torhout. Hij was kapelaan honoris in Sint-Donaas en bezat een kapelanij in Sint-Jacobs. Hij geeft een legaat ten behoeve van „suster Wouburge Bertijns” in 't klooster van Sint-Barbara te Gent.

Jan Bertijn werd begraven in het koor van de Sint-Jacobskerk voor het altaar van de Presentatie. In deze kerk hadden de plechtigheden plaats „te begravinghe ende ter uutvaert”. Op de dag van zijn uitvaart werden dertig missen gecelebreerd, vijftien in Sint-Donaas en vijftien in Sint-Jacobs. Het gild van de Presentatie wordt speciaal bedacht. Boven de gebruikelijke doodschuld door de statuten voorzien en de afstand van „'t overslop” (superpli), „mudtse” (almutia) ende beste bonnette” is er een speciaal legaat voor de geestelijken van het gild. Waarvoor de 31 gildebroeders-priesters een mis moeten celebreren en „te grave” gaan en de 7 klerken habituanten niet-priesters „een zeve salmen” lezen. Verder wordt de aflijvige bijgezet vóór het altaar van de Presentatie en schenkt hij twee pond groot voor de „reparatie” van dit altaar.

Het gild van de Presentatie, zo zeggen ons de oude bescheiden „was tandre tyden ghefundeert ende inghestelt bij den voornoemden meester Jan”. Op zijn aanvraag verkreeg het in 1499 de eerste goedkeuring van kerk- en dismeesters; in de bevestigingsoorkonde van 1508 wordt hij onder de verzoekers vermeld vóór de deken en de zorgers van het gild. Volgens de nota van pastoor Baccius heeft Jan Bertijn het altaar van O. L. Vrouw Presentatie bekostigd.

Tot driemaal toe, in 1499 in 1523 en bij testament, draagt hij renten op aan het Commun van S. Jacobs en onze vierde bijlage beschrijft in bijzonderheden de diensten door Meester Bertijn gefundeerd.

Op de zeven feestdagen van O. L. Vrouw „Conceptie, Purificatie, Annunciatie, Visitatie, Assumptie, Gheboorte ende Presentacie van Marie” zal het koor na de Vespers naar de voorkerk gaan en staande in de middenbeuk de antifoon zingen ter ere van O. L. Vrouw onder het luiden met de grote klok. Daarna zal het koor in processie gaan naar het altaar van de Presentatie en daar knielende de litanien zingen van O. L. Vrouw en vandaar naar het koor terugkeren onder het zingen van Ave Maria.

Op de Zondag binnen de octaaf van de Presentatie zal het koor het feest van de broederschap vieren met de diensten en de plechtigheid van de feestdag zelf. 's Anderendaags volgt een plechtig jaargetijde met doden officie, rouwmis en commendatie „ten trooste, lavenesse ende ter zalicheit van de zielen van den heer Jan Bertijn ende van alle de ghildebroeders ende de ghildesusters van de ghilde”.

Van deze vroegste jaren van het gild der Presentatie in Sint-Jacobs bezitten we benevens deze enkele archiefstukken, nog een kostbaar aandenken. In zijn *Bruges, Histoire et Souvenirs* geeft kanunnik Duclos de reproductie van een schilderij, thans in de verzameling van de hertog van Devonshire (Engeland) en dat uit onze

kerk herkomstig is ¹¹. Het is een Presentatie van O. L. Vrouw. De jonge Tempelmaagd staat voor de hogepriester bij het altaar. Van weerszijden van dit altaar komt een groep meisjes — tempelmaagden — naar voren getreden, om hun nieuwe gezellin te verwelkomen. Op de voorgrond zien we Anna en Joachim, door een vrouw naar 't altaar opgeleid. Boven de kleine Maria, zwevende engelen die een kroon houden. Nog hoger de zegenende Godvader. Al deze personages zijn eerder conventioneel, met ietwat links gebarenspeel.

Deze Presentatie „in de Tempel te Jerusalem” speelt zich echter af in een gotiek kerkinterieur. Geen uitzonderlijk feit. Van der Weyden laat het huwelijk van Maria gebeuren aan de zuidpoort van de Zavelkerk te Brussel, en Memling laat de opdracht in de Tempel afspelen in de Sint-Donaaskerk te Brugge. Onze Presentatie gebeurt in het hoogkoor van Sint-Jacobs, zoals het omstreeks 1518 volgebouwd was en met een rijke binnenuitrusting afgewerkt. Met het houten „verwelfsel” waarvoor Jan Prevoost het ontwerp geleverd had en dat Frans de Winter met goud en kleur had verhoogd. Met het prachtig mobilair van de laat-gotiek, dat door de geuzen op zo'n barbaarse wijze werd stukgeslagen. Eer de barok al deze wonden had geheeld en met haar plantureuze vormen het gotiek geraamte had overwoekerd, moest dat koor een van de meest somptueuze kerkinterieurs zijn te Brugge. Al deze weelde herleeft voor onze ogen. De ramen, met het eigenaardig horizontaal tracerwerk halverwege, dat zeker een unicum is in de locale gotiek, maar toch geen fantasering van de schilder. Want het bestaat nog volgemuurd. Het hoogaltaar met

¹¹ Deze schilderij (vroeger op paneel, thans op doek) staat onder nummer 499 van de collectie bewaard in het kasteel van Chatsworth te Bakewell (Derbyshire). Zie de nota van C. CALLEWAERT, *Nos anciens objets d'art dispersés*, in *Annales de la Société d'Émulation*, dl LVI (1906), blz. 97-99.

zijn luiktafel. Het kantwerk van de afsluiting, met de bronze balusters. Het somptueus torentabernakel met zijn koperen tuin. Het gestoelte met zijn ragfijn beeldhouwwerk. In dit gestoelte zijn twintig personages geknield, die naar de toeschouwer kijken; vijftien geestelijken en vijf leken (één man en vier vrouwen). De vijftien geestelijken beantwoorden aan de samenstelling van het koor : de pastoor, tien kapelannen en vier klerken. De leken bewijzen dat, wanneer het stuk geschilderd werd, ook leken in de broederschap waren opgenomen. Al die personages zijn portretten. Hier heeft de kunstenaar een heel andere toon getroffen dan in de voorstelling van de bijbelscene. Van wanneer dateert ons schilderij? Duclos meent 1520 ±. Hij heeft zich waarschijnlijk laten leiden door de bedenking dat het koorgewelf, dat eerst in 1518 klaar kwam, op het paneel voorkomt. Straalt uit de nauwgezette weergave van het prestigieus decor niet de frisse fierheid om het pas voltooide koor?

James Weale echter schrijft het paneel toe aan Gillis Claeissins, die als meester te Brugge in 't Brugs gild werd aangenomen in 1566 en in 1605 te Brugge overleed en in Sint-Jacobs werd bijgezet. Steunt Weale de eeuwige zoeker, die zoveel archiefdepots heeft uitgepluisd, op een archieftekst? Waarschijnlijk niet, want dan zou hij wel de bron hebben opgegeven. We mogen eerder denken dat hij uitsluitend steunde op stijlcritiek. Dat hij op dit kapittel zeer beslagen was, zal niemand betwisten; maar stijlcritiek alleen kan soms op zeer broze conclusie neerkomen. Als we op gezag van Weale, de door hem vooropgezette datering ± 1570 moeten aannemen, dan weze het als uiterste datum; want na de geuzenstorm zou een schilderij, dat zo nauwkeurig ons kerkinterieur met zijn rijke uitrusting weergeeft, niet meer tot stand komen.

Mogen wij een hypothese vooruitbrengen tussen de

stellingen van Duclos en James Weale? Zou ons schilderij geen deel gemaakt hebben van de uitrusting van het altaar van de Presentatie door meester Jan Bertijn bekostigd? Dan zou het besteld en afgewerkt geweest zijn vóór het afsterven van Jan Bertijn in 1533. Dan zou het ons nagenoeg de eerste generatie van de gildebroeders en gildezusters voorstellen. Dan zouden ons van uit de oude schilderij de eerste weldoeners aanstaren, wier namen wij hebben leren kennen, Goessyne Clais, Lodewijk van Hille en zijn vrouw, en onder hen Meester Jan Bertijn, aan wie het gild zijn ontstaan te danken heeft.

A. HODÜM.

BIJLAGEN

I.

COPIE VANDEN BRIEVE VANDEN OUTAER VANDE GHILDE VANDE CHOERE (1508)

Wy, Baudewyn biscop van Sarepten, prochipape, Hendric Nieulant, Philips Bytebloc, Cornelis Foreet, Pauwels de Zweemere, Lodewyc Van Hille ende Jan vanden Strate, keercmeesters, Pieter van Riemslede, Boudewijn de Labye ende Stevin vander Praet, dischmeesters van Sint-Jacopskeerke in Brugghe, doen te wetene allen den ghoonen die deze onse letteren zullen zien ende hooren lesen, dat ghemeert de goede jonste ende zonderlinghe devotie, die onse bemynde in Gode heeren Jan Bertijn, priester, ende voort deken, zorghere ende ghehabituerde capelanen clerken ende al tghemeene gheselschap vanden choore vande voorseide keerken, houdende inden zelve choor de ghilde of broederschap vander ghebenedyder maghet Marie, der moeder Ons Heeren Jesu Christi, inder weerdicheyt ende titele van huerer presentatie inden tempel Gods, hebben ter verschierynghe vander voorseide keerke oec ter maghet Marie hueren dienste ende loeve;

ende om dat wy int jaer duust vierhondert neghe- ende tneghentich laestleden hemlieden ende thuerlieder neestegher bede gheconsenteert hebben te moghen institueren de voorseide ghilde ende te doen maken ende stellen thuerlieder coste een beelde van Marie van voorseide

huere presentatie met een outaer daer onder inden pilaer vanden tor ende tenden den zieghen ande noordzyde vander choor vander voorseide keerke, omme aldaer ten zelven outare daghelic te moghen zyne ghedaen ende ghecelebreert messen ende andere godlike diensten, ghelyc tot anderen outaren, uutghesteken gheduerende der hooghemesse vander zelver keerke;

confirmerende tzelve ons consent als voorseit es by ons ghedaen, hebben den zelven heeren Jan Bertijn, deken, zoorghere ende ghildebroeders vander voorseide ghilde van Marie noch gheconsenteert, ende by desen onsen letteren consenteren over ons ende over alle onse naercommers prochipapen, stedehouders, keercmeesters ende dischmeesters vander voorseide keerke, dat zy deselve beelde van Marie metten outare ende plaetse diere toebewyst ende die zy toet nu ghebruuct hebben zullen verchieren ende aldaer doen maken een cuevelets tabernacle ende tafle van houte ende rederlycker hoochde ende breedde, naert tuutwysen van eenen patroen ons daerof ghetoocht ende ghepresenteert, ende die in behoorlycker verchiernesse moeten onderhouden teewighen daghe ten properen coste vande voorseide ghilde ende ghemeenen gheselscepe vanden chore behouden de voorwaerden ende conditien hiernaer volghende;

dats te wetene; dat alle die offrande, die ghegheven sal werden spriesters handen inder messen ghelyc toet anderen autaren, zal alleene toehoren ons prochipape, voort dat alle andre offranden ende ghiften van keersen, dwalen, condinen, abyten, cleederen ende andre juweelen of ghiften, die als nu ghegheven zyn ten voorseiden outaer beelde ende ghilde of die men naermaels in toecommenden tyden gheven zal, zullen alleene toehoeren der voorseide ghilde ten profyte ende omme tonderhouden vanden voorseiden beelde ende outare van Maria ende niet anders.

Ende omdat den voorseiden outaer ende ghilde van Marie te bet zoude moghen onderhouden zijn, hebben noch geconsenteert ende consenteeeren voor ons ende alle onse naercommers den voorseiden deken ende zoorghere ende ghemeene gheselscepe ghildebroeders vander zelver ghilde, dat zy voordan alle jare eewelic ghedurende up den avent ende dach vander presentacie van Marie voorseid ende noch up den avent ende dach dat men celebrenen zal de feeste vander voorseide ghilde inden voorseiden choor by den voorseiden outaer zullen moghen stellen een buffet ende aldaer met zulken reliquien als zy vercryghen zullen moghen zeynen ende ontfanghen alsulke oblatie ende zeinghelt ofte oec keersen als daer ghegheven zullen woorden zonder dat wy prochipape, keercmeesters ende dischmeesters, voor ons of voor der voorseide kercke, eenich recht part ofte deel daerin zullen moghen heffen of pretendeeren.

Belovende ter goeder trauwe over ons ende over alle onse naercommers prochipapen keercmeesters ende dischmeesters vander voorseide keerke dit voorseide consent ende al dat voorscreven staet

the houdene goed vast ende weerden zonder daer jeghen yet te doene in toecommende tyden, alle exceptien ende fuyte gheweert ende bezyden ghestelt.

In oorconsepe van welken dinghen hebben wy dese onse letteren ghedaen zeghelen met onsen zeghelen uuthanghende. Dit was ghedaen te Brugghe in onse vergaderynghe int jaer Ons Heeren duust vyfhondert ende achte.

Brugge, parochiaal archief van Sint-Jacobs,
Registrum contractuum communitatis, f° 50 v.-51

II

*COPIA VANDER FUNDATIE VANDER FEESTE
PRESENTATIONIS MARIE (1508)*

Wy, Kerstiaen de Ruddere, stedehoudere vanden prochipape, Paesschier de Landsheere, Michiel Masins, Jan Vilt, Boudin Druon, Pieter Goessins, Jan Symoens, Elyas de Vos, Joes Regis, Nicasis Lanvin, Jan vanden Bossche, capelanen, Jan Coorenbytre, scoelmeester, priesters, Goessin vander Donct ende Roeland Hollepipe, cleerken, ende voort al tghemeene gheselscip vanden commune ghehabitueerde vanden choere van Sente Jacops keerke binnen Brugghe des bisscopdoms van Doermyke, doen te wetenen allen denghoonen die dese onse letteren zullen zien of hooren lezen,

dat wy, overmerkende de zonderlynghe devotie die eerbare ende discrete joncvrauwe Joessyne, wedewe van wylen goeder ghedachte Jan Clais, droechsceerdere ende prochiaen vander voorseide keerke, draghende es toet der heligher ende ghebenedyder maghet Marie, moedere van onsen behouderes Jesum Christum, de goede jonste die zou ter voorseide keerke waert ende oec huere neersteghe begeerte ende bede die zou ten diverschen stonden ons ghedaen heeft omme dat wy zouden willen aneveerden jaerlicx te doene ende celebreeerne de feeste vande Presentacie van derzelver ghebenedyder maghet Marie inden temple met properer officie, den eene ende twintichsten dach vander maend van Novembre, daertoe zou jaerlicx vercreghen ende ons ghegheven ende upghedreghen heeft eene eervelyke rente van zevenen ponden viere scellynghen parisis sjaers;

hebben by gheemeene overeendraghene van ons allen, naer ryper deliberatie te diverschen stonden daer up ghenomen, der zelve joncvrauwe Joessyne gheconsenteert ende by desen onsen letteren consenteren de voorseide fundatie vander feeste vander Presentacie van der maghet Marie, accepterende ende anveerdende ter eeren ende weerdicheden van onsen behouderes, der voorseide zynder ghebenedyder moedere der maghet Marie, van onsen patroen sente Jacop ende alle Gods helighen, dat wy, prochipape, stedehoudere, capelanen

ende commun der voorseide keerke ende alle onse naercommers ghehabitueerde inde zelve keerke, dezelve feeste ende solemniteit vander Presentatie van Maria inder manieren naervolghende met properer officie, zo dat in de boucken vande voorseide keerke bescreven staet, houden ende celebreeen zullen telken een ende twintichsten daghe van Novembre in elc jaer ewelic ende ervelic gheduerende; zullen oec byden ontfanghere vande voorseide commune de distributie ende andere lasten hier onder breeder vercleerst betalen ende doen betalen, mids der voorseide rente van zeven ponden vier scellynghe parisis ghebrukelic ende ontfanclic zynde ende niet anders, te wetene : als solemneel met zulken luminarisse, gheluude, ornamenten ende ceremonien als men ghecostumeert es inde zelve keerke van andere ghelyke solemnele feesten te doene, ende eerst zo zal men distribueren den ghemeen choere ten eersten vesperen Salve Regina, mattenen hoochmesse, ende tweesten vesperen tzamen in loede acht ende veertich scellynghe parisis, te wetene : ten eersten vesperen midsgaders Salve Regina naer dezelve vesperen achtiene scellynghen parisis; item ten mattenen tiene scellynghen parisis, ter hoochmesse tien scellynghen ende ten tweeste vesperen naer costume oec tiene scellynghen parisis; item voort dese naervolghende percheelen in ghreedden pennynghen : eerst den prochipape ofte capelaen vander hoochmesse te celebreeene vier scellynghen parisis, den dyake ende subdyake tzamen twee scellynghen parisis, den twee oudste capelanen de canterye houdende elc twee scellynghen parisis, den cantere voor twee motetten, te wetene in elke vespere één, zesse scellynghen parisis, den ghesellen van den musyke vander hoochmesse ende Te Deum laudamus te syngene in musyke twaelve scellynghen parisis, der fabryke over den luminaris ende gheluud metten clocludere tzamen veertich scellynghen parisis, den oorghelare met zynen blasere achte scellynghen parisis, den roedraghere voor den choer te stroyen met garse ende voor zynen dienst tzamen viere scellynghe parisis, ende den costers van den peldren te hanghene in den choer ende van huerlieder dienst viere scellynghen parisis, bedraghende tzamen de voorseide parcheelen ter somme van zesse ponden twaelve scellynghen parisis, de reste blyvende ter masse vanden commune omme de andere lasten diere up zouden moghen commen te substineerne.

Mids welker voorseide rente van zevenen ponden viere scellynghen parisis sjaers, evenverre ende also langhe dat die onfanghelic zy ende blyve, wy stedehoudere vanden prochipape, capelanen, cleerken, ghehabitueerde ende commun van der voorseide keerke, over ons ende over alle onse naercommers prochipapen, stedehouders, capelanen cleerken ende commun vander voorseide keerken, beloven ter goeder trauwe de voorseide fundatie metten lasten, zo die boven vercleerst staen, ten ewyghen tyden ghetrauwelic te vulcommene, celebreeene ende onderhoudene ende te doen vulcommen, celebreeene ende onderhouden zonder eeneghe faulte of ghebrec, verbindende daer-

omme ons onse naercommers ende alle svoorseids communs goedynghen waer die zyn of ghelegghen zullen werden, alle exceptien ende uutwegghen, waerof wy expresselic renuncieren, gheweert ende besyden ghestelt.

In oorcondscepen van welke dyngghen hebben wy dese onse letteren doen teekenen by notaris ende beseghelen metten zeghele vanden commune der voorseide keerde.

Ghegheven te Brugghe in onse vergaderynghe int jaer Ons Heeren duust vijfhondert ende achte den veertiensten dach vander maend van Mey.

Sic signatum et subscriptum super plicaturam : J. Bertyn.

Ib., *Registrum contractuum Communitatis*,
f° 40-41.

III.

*COPIE VANDER FUNDATIE VAN TWEE HUEREN
LUUDENS ENDE EEN MESSE UP DEN DACH VAN
PRESENTATIE MARIA GHEFONDEERT BY JONC-
VRAUWE MARIE CLAYS, WEDUWE VAN LODEWYC
VAN HILLE (1536)*

Wy, Maertin de Raet, priester, dekene van kerstenede ende stede-
houdere vanden prochipape van Sint-Jacopskercke in Brugghe,
Willem Hobrecht, Anthuenis Cant, Carle Reynaert, Jan Poret,
Willem Martins, Jan Pays de Cuer, Nicolaus Jona, Anthuenis de
Voorde, Fransois Cordier, Joos Waghe, Jan Moreel, Kaerle Colvenaere,
Cornelis van Bambeke, capelanen, Jan Cornebitere, priesters, Ghee-
raert de Hont, scancmeestere, Adriaen Relays, Martin de Cupere,
clercke, ende voort al tghemeene vanden commune gheabitueerde
vanden choore van Sinte-Jacops kercke binnen Brugghe, distributie
ende pitantie winnende, makende tcommun vanden choore van de
voorseide kercke in desen tyden, doen te wetene alle dieghoonen die
dese onse letteren zullen zien of hooren lesen,

dat wy, overmerkende de sonderlinghe devotie die erbare ende
discreten joncvrauwe Marie Claeys, wedewe van wilent goeder
gedachten Lowyck van Hille, kerckmeestere in zynen tyden van Sint-
Jacops voorseid, draghende es toet der helichgher ende ghebenedyde
maghet Marie moedere van onser behoudere Jesum Christum,
sonderlinghe tot haer Presentatie, ende oec huere neersteghe begherte
ende bede die zou ons ghedaen heeft omdat wy zouden willen anverde
jaerlicx te doen celebreren ende zynghen een messe voor den outtaer
van Maria van haer Presentatie staende, binnen den choor van Sint-
Jacops voorseid ten acht hueren met dyakene ende subdiakene ende
met die gheselle vander musyke ende den oorghelare, oec te ludene

alle die messe gheduerende; item noch te doen versieren de voorseide outaer met roosenhoen ende vyncoorde luminaris, alzomen ghedaen heeft vele diversche jaren vorleden, ende te doen ludene twee poosen metten houden Jacob telken een huere, te wetene snavens van den VII totten VIII huere up den avent ende den dach van haer Presentatie, al naer de costume in ghelycke t'onderhoudene, waervooren wy onfaen hebben in goede ghereede pennynghen by der hant van de voornoemde joncvrauwe Maria, onse medesustere, over ende uuter name van onsen commune van tien ponden grooten vlaemscher munten;

waerby zo eyst dat wy, by ghemeenen overeendraghene van ons alle naer ryper deliberatie ten diverschen stonden daer up ghenomen, der zelve joncvrauwe Maria gheconsenteert ende by desen onsen letteren consenteren de voorseide fundatie vande messe ende dienst, zoot voorseit es, accepteren ende anverde ter eere ende werdicheyt van Goede, der voorseyder zynder ghebenedyde moeder der maghet Maria ende alle Gods helighen, belovende dat wy, prochipape, stedehouder, capelanen ende commun der voorseide kercke ende alle onse naercommers ghehabitueerde in dezelve kercke zullen van nu voordan eeuwelic ende ervelic gheduerende de voorseyde messe jaerlix ten daghe voorscreven, te doen zynghene zoot voorseit es ende zullen daervooren doen betalen by den ontfangher vanden commune van Sint-Jacopskercke voorseid: eerst den celebrant zes grooten, dyakene ende subdyakene elc één groote, de sanghers ende de oorghelare met zyn blasere tsame XXIV grooten, de roudraghere voor zyn dienst éénen groote, die costere voor zyn moyete eenen groote, den clocludere voor tluden met den houden Jacob alle de messe gheduerende XVI grooten, noch ter cause van de twee poose metten zelve Jacop elc van een huere alzoot voorscreven staet telcken een half huere lude ende een alf huere beyarde sullen jaerlixs de fabrycke doen betalen metten clocludere voor elcke huere XVI grooten, compt voor de twee huere XXXII grooten, ende et luminaris vanden outare ende versieren met roosenhoet ende vyncoorde sullen dat doen bezoorghen jaerlicxs metten soorghere van onser ghilde van Maria van haer Presentatie, die wy houdende zyn ten zelve outare, zo dat van houden tyden altoos besorcht ende versiert gheweest heef;

Obligierende ende verbyndende om de voorseide messe van Maria ende ander dienst jaerlixs ten daghe ende in de maniere voorscreven ten eeuwyghen daghe ende tyden ghetrauwelic te vulcommene, celebreeen ende onderhoudene ende te doen vulcommen, celebreren ende onderhouden zonder eenichghe faute of ghebreck ons, onse naercommers prochipape, stedehouderen, capelanen, habituanten ende al tghemeene gheselschap vanden choore van der voors. kercke, ende alle svoorseys communs goedynghe, mueble ofte ontmuebele, present ende toecommene, waer die zyn gheleghen moghen, werden, alle exceptien ende huutweghe waerof wy expresselicke renuntieren ghewert ende besyden ghestelt.

In oorcondscopen van desen dynghen hebben wy desen onsen letteren doen teeken by notaris ende beseghelen metten zeghelen vanden commune der voorseide kercke. Dit was ghedaen inde stede van Brugghe int jaer ons heeren duust vyfhondert zesse ende dertich den IX dacht van December.

Ib., *Registrum Contractuum Communitatis*,
fol. 154-155.

IV.

COPIE VANDE FONDATIE VAN HEER
JAN BERTYN (1532)

Wy, Maerten de Raet, priester, stedehouder vanden prochipape van S. Jacobs kerke in Brugghe, Willem Obrecht, Anthonius Cant, Caerle Reynaert, Jan Porret, Willem Maertins, Jan Paix de Cœur, Claeys Jona, Anthonius Vande Voorde, Maerten de Saghere, Jacob Varlet, Hercules Houzet, Thomas Bartsuene, Fransois Cordier, priesters ende capellanen, Jacob Reyngout, gheinstalleerde, Guillibert Masureel, coster, ende Gheeraert de Hondt, sangmeester, makende tsamen tcommuyn van de voorseide kerke,

doen te weten, dat wy ten versouke van onsen welbeminden medebroeder wylent heer Jan Bertyn, priester capellaen van Sint-Donaeskerke ende ghehabitueert van den choir van de voorseyde kerke van Sint-Jacobs, ende van zyne testamentarisen, ter cause vande singuliere devotie die hy altyts gedreghen heeft ten broederschepe ofte ghilde die wy houdende syn inden selven choir ter eere vande Presentatie van de H. Maghet Maria inden tempel, gheconsenteert hebben over ons ende onse naercommers by wille, wete ende consente van prochipape, kercmeesters ende dischmeesters vande voorseyde kerke,

dat wy voordan eeuwelic geduerende ghehouden sullen syn op de feestelicke ende solemnele daghen vande Conceptie, Purificatie, Annunciatie, Visitatie, Assumptie, Gheboorte ende de Presentatie van Maria, up elcken van de voorseide daghen, naer dat de vesperen sullen ghesonghen syn, te gaen processiewys met alle de habituanten vanden choir tot in de voorkerke al synghende : *Beata Dei Genitrix Maria* etc. ende inde middelbueck staende sullen synghen de antifene *Salve Regina* etc. ofte eenighe andere, te weten : *Alma Redemptoris, Ave Regina celorum* ofte *Regina celi* naer den heesch van den tyt, ende geduerende dese statie sal men luyden met de groote clocke, ende de collecte gesonghen wesende naer de voorseide antifenen sal den officiant met den gemeenen choir gaen naer den autaar vande Presentatie ende aldaer al knielende synghen de letanien van Onse Vrouwe in discante met de veersekens ende collecte daertoe dienende,

ende daer naer wederkeerende naer den choor sullen synghen *Ave Maria*.

.....

Noch soo worden wy ghehouden voordan alle jaere te celebreren inden voorseiden choor Sondachs binnen de octave vande Presentatie (ten waere dat desen Sondach ghevieler op den eersten Sondach vanden Advent, ofte indien gevalle ten sulcken daghe binnen der selver octave als wy daertoe ordoneren sullen) een solemnele feeste vanden voorseiden broederschepe vande Presentatie, metter officie ende sanghe als op den principalen dach. Ende naer de tweede vesperen sullen wy synghen de vygilien met drye lessen, ende sanderendachs de commendatien met een solemnele messe van requiem metter prose *Dies ire* etc. Ende naer de misse sal den celebrant met syne ministers ende de priesters met oversloppen ende stolen commen inden middel vanden choor, tusschen het stappeel vande canters ende den lessenaere vande epistolare, alwaer by den roedragher sal gespreet wesen een swarten pelder, ende ten vier houken vanden selven pelder sullen ontsteken wesen vier keerssen, dewelcke sullen branden het officie gheduerende.

Ende den voorseiden celebrant met de ghehabitueerde vande choor daer rontsom staende sullen synghen een solemnele commendatie inder manieren ende met sulcke ceremonien als beschreven staet in zekere boucxkins daertoe ghedaen maken.

.....

Ende dit al ten trooste, lavenesse ende ter zalicheit vande ziele vanden voorseiden heer Jan Bertyn ende van alle de ghildebroeders ende ghildesusters van de voorseide ghilde,

beloepende tsamen alle de voorseide diensten ende lasten ter somme van tweendertich schellynghen ende ses pennynghen groot tsjaers.

.....

In oorkonde van welcke dyngghen hebben wy dese onse letteren gedaen seghelen metten segele vanden voorseiden commune. Dit was gedaen in kercmeesters camere van S.-Jacobskerke in Brugghe den XIIIer dach van Hoymaent int jaer Ons Heeren duyst vyfhondert ende tweendertich.

Ib., *Registrum Contractuum Communitatis*,
f° 138 v.-140 v.